

3023-5820

Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi

Altı Aylık Hakemli Makale, Araştırma ve İnceleme Dergisi
Vol./Cilt: 3, Issue/Sayı: 2, ss. 204-213, December/Aralık 2025.

Kitap Değerlendirmesi: Türkler’de Din ve Devlet Yönetimi

Book Review: Religion and Statecraft in the Turks

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Arrival Date
30.11.2025

Kabul Tarihi / Accepted Date
30.12.2025

Son Revizyon Tarihi / Last Revision Date
30.12.2025

Yayın Tarihi / Publication Date
31.12.2025

Dr. Öğretim Üyesi Ercan ÇELİK

Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi,
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi
Anabilim Dalı.
Çankırı, TÜRKİYE.

Öz

Bu makale Christoph Wilhelm Lüdeke’nin Türklerde Din ve Devlet Yönetimi (İzmir, İstanbul 1759-1768) adlı kitabını değerlendirmektedir. Kitap temelde Protestan papaz Christoph Wilhelm Lüdeke’nin İzmir Protestan Kilisesi’de görev yaptığı 1759-1768 yılları arasında Türkler, Müslümanlar ve Osmanlı Devleti üzerine izlenimlerine dayanmaktadır. Gözlemlere dayanan bir kitap olmasından dolayı dil ve üslubu akıcıdır. Din ve Devlet ilişkileri din sosyolojisinde önemli bir başlıktır. Öyle ki sezaro-papizm, laiklik, din ve siyaset ilişkileri bu başlık altında ele alınabilir. Devletler meşruiyet zeminleri açısından din ile ilişkilerine her daim ihtimam gösterirler. Bu makalede ele aldığımız kitap, başlığı ile bu konuları çağrıştırmaktadır. Dönemsel koşullar altında bir toplumun dindarlık ve dinsellik düzeyleri din sosyolojisi açısından ele alınabilir. Kitap bu yönüyle 18. yüzyıl Osmanlı toplumunun dindarlık ve dinselliği hakkında ilk elden bilgiler vermektedir. Osmanlı topraklarında yaşayan gayri Müslimler, Müslümanlar ve İslam’a dair bilgiler içermesi açısından önem taşımaktadır. Kitap, başlığının aksine Türklerden ziyade gayri Müslimlerden bahsetmektedir. Türklerin yanında Müslümanlara, İslam dini ve Hz. Muhammed’e ve Osmanlı yönetimine yönelik ağır eleştiriler barındırmaktadır. Bunun yanında Protestanlık mezhebi dışında diğer Hristiyan mezhebi mensupları, Rum halkı ve Papa hakkında da ağır eleştirilerde bulunmaktadır. Ayrıca Avrupalı ve Hristiyan olan yazarın yine Avrupa’nın ahlaki yapısı hakkında düşmüş olduğu kayıtlar da ilk elden kayıtlar olması hasebiyle önem arz etmektedir. 18. yüzyılda ibadetlerde kullanılan din dilinin arkaik olmasını belirtmesi günümüzdeki tartışmalara benzerliği ile dikkat çekmektedir. Bu tartışmaya benzer şekilde Müslümanlar arasında 18. yüzyılda dini-resmi nikâh ayırımına dair bilgiler vermesi de Osmanlı dini yaşamı hakkında bilgiler sunmaktadır. Bunlar 18. Yüzyıl Osmanlı toplumunun dinsel yaşamına dair bilgiler aktarması yönüyle kitabı değerli kılmaktadır. Makale içerik analizi yöntemi ile kaleme alınmıştır. Makalenin amacı

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çelik, Ercan. “Kitap Değerlendirmesi: Türkler’de Din ve Devlet Yönetimi”. *Sultan İlahiyat Araştırmaları Dergisi* (SIAD) 3/2 (Aralık 2025), 204-213.
<https://zenodo.org/10.5281/zenodo.18100249>

Türklerde Din ve Devlet Yönetimi adlı kitabın 18. yüzyıl Osmanlı toplumunun dinselliği hakkında verdiği bilgileri hedef kitleye tanıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Devlet, Türk, Müslüman, Osmanlı Devleti.

Öne Çıkanlar

- Çalışma, Christoph Wilhelm Lüdeke'nin "Türklerde Din ve Devlet Yönetimi" adlı kitabının değerlendirmesini yapmaktadır.
- Christoph Wilhelm Lüdeke'nin Türkler, Müslümanlar ve Osmanlı Devletindeki gözlemlerine odaklanmaktadır.
- Christoph Wilhelm Lüdeke, Müslümanlar ve Türkler hakkında ağır eleştirilerde bulunmaktadır.
- Kitap, 18. Yüzyıl Osmanlı toplumundaki dini hayat hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.
- Christoph Wilhelm Lüdeke, Türkler ve Müslümanlar hakkında oldukça yanlış ve yanıltıcı bilgiler vermektedir.

Abstract

This article analyses Christoph Wilhelm Lüdeke's book Religion and Statecraft in the Turks (Izmir, Istanbul 1759-1768). The book is fundamentally based on the Protestant pastor Christoph Wilhelm Lüdeke's impressions of Turks, Muslims and the Ottoman Empire during the years 1759-1768, when he served in the Protestant Church of Izmir. As it is a book based on observations, its language and style are fluent. The relationship between religion and state is a significant topic in the sociology of religion, and indeed, the study of caesaro-papism, secularism, religion and politics can be encompassed within this broad framework. States invariably accord great significance to their relations with religion in terms of legitimacy grounds. The book under discussion in this article evokes these issues with its title. The levels of religiosity and religiosity of a society under periodical conditions can be analysed in terms of the sociology of religion. In this respect, the book provides first-hand information about the religiosity and religiosity of 18th-century Ottoman society, which is important in terms of its coverage of non-Muslims, Muslims and Islam living in the Ottoman lands. Contrary to its title, the book focuses on non-Muslims rather than Turks. The text's content is notable for its extensive criticism of Islam and Muslims, as well as the Ottoman administration and the Prophet Muhammad. Additionally, it contains disparaging remarks about various Christian sects, the Greek population, and the papacy. The author's European and Christian background is a significant factor in the credibility of the records, which are noteworthy for the primary sources. The fact that the language of religion used in worship was archaic in the 18th century is highlighted, drawing parallels with contemporary debates. The discussion on the distinction between religious and civil marriages among Muslims in the 18th century also provides insight into Ottoman religious life, contributing to the book's value as a source on the religious life of 18th-century Ottoman society.

Keywords: Sociology of Religion, State, Turkish, Muslim, Ottoman State.

Highlights

- The study evaluates Christoph Wilhelm Lüdeke's book "Religion and State Administration Among the Turks."
- It focuses on Christoph Wilhelm Lüdeke's observations of the Turks, Muslims, and the Ottoman Empire.
- Christoph Wilhelm Lüdeke makes harsh criticisms of Muslims and Turks.
- The book is important in terms of providing information about religious life in 18th-century Ottoman society.
- Christoph Wilhelm Lüdeke provides quite inaccurate and biased information about Turks and Muslims.

Eser Adı: *Türklerde Din ve Devlet Yönetimi (İzmir, İstanbul 1759-1768)*

Yazar: *Christoph Wilhelm Lüdeke*

Basım Yeri: *İstanbul*

Yayın Yılı: *2013*

Yayınevi: *Kitap Yayınevi*

Baskı Sayısı: *Birinci Baskı*

ISBN Numarası: *978-605-106-122-2*

Sayfa Sayısı: *231*

1. Giriş

Kitabın başlığında bulunan Din ve Devlet kavramları din sosyolojisi alanında iki esaslı konudur. Kurumlar sosyolojisi bağlamında din ve devlet iki temel sosyal kurum olarak birbirleri ile etkileşimleri çerçevesinde her daim göz önünde bulundurulur. Tüm devlet tiplerinde dinin en etkin ve en güçlü birleştirici etken olması dikkatlerden kaçmamaktadır (Wach, 1995, 356). Tarihsel açıdan baktığımızda din ve devlet arasındaki ilişki bizleri Bizans devlet geleneğine kadar giden Sezaro-Papizm kavramına götürür (Subaşı, 2014, 292). Din sosyolojisinde din, siyaset ve devlet arasında mevcut olan ilişki her zaman dikkatleri üzerine çekmiştir.

Kitap, Protestan papaz Christoph Wilhelm Lüdeke'nin İzmir Protestan Kilisesi'ni kurmak için görevlendirildiği 1759-1768 yıllarında Anadolu'daki izlenimlerine dayanmaktadır. Kitabın orijinal ismi Glaubwürdiges Nachrichten Von Dem Türkischen Reiche olup Almanca aslından Türkis Noyan çevirmiştir. Kitabın dili oldukça anlaşılır bir üsluba sahiptir. 231 sayfadan oluşan kitap Ön Söz, sekiz bölüm ve dizinden oluşmaktadır. Kitap, Lüdeke isimli Protestan papazın esas itibarıyla görev yaptığı İzmir'deki gözlemlerine dayanmakla birlikte o dönem Osmanlı devletinin toplumsal ve dini yaşamına ait gözlemler ve nakillerinden oluşmaktadır. Haddi zatında din sosyolojisi ile tarih ilmi arasında oldukça sıkı bir ilişkiden söz edilebilir. Bu yüzden din sosyolojisi çalışmalarında bir toplumun tarihi kesiti ilmi mercek altına alınabilir. Dönemsel koşullar altında o toplumun dindarlık ve dinsellik algıları, diğer kurumların din ile ilişkileri tarih ilminin verileri ile değerlendirilebilir.

Kitap ismi ile Türklerde din ve devlet yönetimine dair bilgiler vereceği intibasını uyandırır da ilk 115 sayfası Türkiye'de yaşayan Hristiyanlar hakkında malumat vermektedir. Türklere ayırdığı bölüm ise yaklaşık doksan beş sayfadan ibarettir. Bu açıdan bakılınca kitabının ancak üçte birlik kısmı Türklere ayrılmıştır. Bu bölümde de Türklerde din ve devlet ilişkilerinden ziyade Türklerdeki toplumsal yaşam üzerine gözlemlerini aktarmaktadır. Geriye kalan 37 sayfada da Türkiye'den ayrılmadan önce Avrupa ile yazışmalar ve halefi olacak yerine gelen papaza devir teslim töreni ile ülkesine dönüş seyahatine ayrılmıştır. 1759-1768 yıllarına ait Türkiye'de yaşayan gayri Müslimlere ve yanlı da olsa Müslümanlara ve İslam'a dair bilgiler içermesi o

dönemin toplumsal ve dini hayatı hakkında ilk elden bilgiler vermesi açısından önem taşımaktadır.

Birinci bölümde İzmir Protestan Kilisesi kurucu papazlığına atanmasının gerekçesini açıkladıktan sonra ikinci bölümde 18. yüzyıldaki İzmir kenti hakkında önemli panoramik bilgiler vermektedir. Üçüncü bölümde İstanbul'a yapmış olduğu seyahati ve bu seyahat esnasında Babıâli gözlemlerini aktarmaktadır. Bu bölümde İstanbul şehri ve Topkapı Sarayı'nın işleyişi hakkında detaylı bilgiler ile karşılaşmaktayız. İkinci ve Üçüncü bölüm 18. yüzyılın ikinci yarısında İzmir ve İstanbul'un sosyal ve dini hayatı hakkında önemli gözlemler içermektedir.

Kitapta Protestan mezhebi dışında kalan Hristiyan müntesipler için ağır eleştirilere yer verilmektedir. Özellikler Rumlar için kibirli, bencil, hasis gibi ifadeler kullanılmakta ve "basit halk" tanımlaması yapılmaktadır. Yazar Rumlar arasında batıl davranışların çok fazla olduğunu söylemektedir (s.98). Buna mukabil Ermeni halkından ise sitayişle bahsetmektedir. Giyim kuşam açısından Türklere oldukça benzediklerinden, sadık insan olduklarından ve ahlaki üstünlüklerinden övgüyle söz etmektedir. Katoliklere ayırdığı bölüm bir buçuk sayfadır. Bu bölümde Papa'ya yönelik eleştirilerden ise hiç çekinmemiştir. Bu ifadeler yazarın Protestan kimliği ile diğer dini gruplara karşı menfi saikle hareket ettiğini ve yanlı davrandığını göstermektedir. Yazar, Hristiyanların dini ritüellerini arkaik bir dille yapmalarını doğru bulmamakta, halkın anlaşılan/yaşayan bir dil ile ibadet etmesinin daha doğru olduğunu düşünmektedir. Çünkü halk arkaik olan bu ibadet dilinden bir şey anlamamaktadır. Din adamları halkın anlayabilmesi için aynı ritüelleri güncel dilde tekrar etmekte bu ise ritüellerin süresini uzatmaktadır. Bu gözlem ile 18. yüzyılda Hristiyanlar arasında dini ritüellerin gündelik dil ile yapılmasına dair tartışmanın varlığından haberdar olmaktayız. Günümüzde eleştiri konusu olan din dilinin aslında sadece günümüze özgü olmadığı, tarihsel olarak eski bir tartışma konusu olduğu anlaşılmaktadır.

Kitapta zımni/örtük bir Türk eleştirisi ile karşı karşıya kalmaktayız. Yazar eserinde yeni kilise yapımına onay verilmediği, tamirata ihtiyaç duyan kiliseler için zorluk çıkarıldığı, gayri Müslimlerin dinlerini değiştirmeye zorlandıkları vb. söylemlerde bulunmaktadır. Yeni kilise yapımı ve tamirata ihtiyaç duyan kiliseler uluslararası mütekabiliyet çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu iddialar ayrıca İslam Hukuku açısından da ele alınmalıdır. Ancak gayri Müslimlerin zorla din değiştirmeye zorlanmasının İslam hukukunda yeri yoktur. Dolayısıyla bunun tarihi hakikatlerle örtüştüğünü iddia etmek mümkün değildir.

Yazar, Müslümanların din değiştirip Hristiyanlığa geçmelerinin oldukça az olduğunu ancak aksi durumun fazla olduğunu belirterek bu durumu şaşkınlıkla karşılar. Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçenlerin sayıca fazla oluşunu, suçlu olup cezadan kaçmak için toplumun alt tabakasındaki insanların eylemi olarak gerekçelendirir. Oysaki tarihin her döneminde din değiştirme hareketleri görülmüştür. Yazarın şaşkınlıkla karşıladığı ihtida hareketleri günümüzde de 18. yüzyıldakine paralel şekilde devam etmektedir. Dolayısıyla Hristiyanlıktan

Müslümanlığa geçenleri, suçtan kurtulmak isteyen insanlar olarak lanse etmesi yanlı bir tavır ve açıklama tarzı olarak ifade edilebilir.

Yazar, Türkler kısmına başlamadan önce Hz. Muhammed hakkında kısaca bilgi vermektedir. Yazarın Hz. Muhammed, Kur'an-ı Kerim ve İslam dini hakkındaki yorumları mütercim tarafından bilinçli olarak çevrilmemiştir. Bu bölümde İslam dini yerine "Muhammed'in Dini" tanımlaması kullanılmaktadır. Bu kısımlar çevirmen tarafından not düşülerek kayıt altına alınmış ve çevirisi verilmemiştir ki böyle bir durum yazarın Hz. Muhammed, Kur'an-ı Kerim ve İslam Dini hakkında çok ağır eleştirileri olduğuna dair bir karinedir. Muhtemelen olumsuz ve Müslümanlar tarafından kabulü mümkün olmayan değerlendirmeler içerdiğinden gelecek tepkilerden çekinildiği için çevirisi verilmemiştir.

2. İbadetler

Yazarın İslam'daki tarikatların birbirleri ile savaşacak kadar kavgalı olduklarını ifade etmesi gerçeklerle örtüşmemektedir. Her dinde mezhepleşmeler, dini gruplaşmalar din sosyolojisinin kabul ettiği bir realitedir. Dolayısıyla İslam dinini bu gerçeklikten müstağni görmek hatta bunu hakikatlere muhalif şekilde abartmak doğru değildir. Bu ihtilaflar Hristiyan dünyasının kendileri arasındaki din savaşları kadar kanlı olmamıştır.

Sünnetin Müslümanlar arasında önemli bir yeri vardır. Yazara göre İslam dininde Hz. Peygamberin uygulamaları olarak ifadesini bulan Sünnet, Yahudilikteki Mişna'ya tekabül etmektedir ve Sünnetin Müslümanlar arasında önemli bir yeri vardır. Peygamber uygulamaları olan Sünnet kavramından farklı olarak özel bir cerrahi uygulama olan erkek çocukların sünnet olmalarını yazar adeta İslam dinine giriş ritüeli olarak görmekte ve bu ritüel sürecinde yapılan geleneksel kutlamaların önemine işaret etmektedir. İslam'daki ibadetler hakkında kısa kısa bilgiler vermektedir. Cuma namazının Müslümanlar tarafından önemsendiğini belirtmekte bununla birlikte namaz hakkında anlattıkları ise önemli eksiklikler içermektedir. Müslümanların dini yasaları özellikle Levi hukukundan yani Yahudi dininden aldığını iddia etmesi oldukça ilginçtir. Oysaki bu benzerlik Hz. Peygamberin Yahudi dininden istifade etmesi değil, her iki dinin de semavî kökenli olmasından kaynaklanmaktadır. İnsanların dini yasakları hangi yol ve yöntemlerle aşmaya çalıştıklarını gözlemleri ile ortaya koymaktadır. Özellikle içki ve faiz konusundaki dini yasakları insanların nasıl ve hangi yöntemlerle aşmaya çalıştıklarını belirtmesi yazarın oldukça dikkatini çekmiş gözükmemektedir.

İslam Hukuku'na göre gayr-i Müslim birisinin Hac ibadetinin eda edildiği Kutsal beldelere girmesi mümkün olmadığı için Hac ibadeti hakkında yazarın bir gözlemi olmamakla birlikte yine de bu ibadet hakkında malumatlar nakletmektedir (s.128-133). "Siyah taş" diye tanımladığı Hacerü'l-Esved'i hiçbir bilgi ve delile dayanmadan "daha önceden put olduğunu sanıyorum" diye iddia etmesi, bir zandan ziyade kasıtlı bir yönlendirme olduğu hissini uyandırmaktadır. Hacı olanlar hakkında da ağır eleştiriler yapmaktan kaçınmamaktadır. Hacc öncesinde olumlu bir karakter arz ederken hacc dönüşü sonrası olumsuz davranışlar gösterdiklerini belirtmesi ancak önyargı ve art niyet ile açıklanabilir. Osmanlı döneminde hacc ibadetini tamamlayanlara

verilen belgeden bahsetmesi o dönem için güzel bir uygulama örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yazar Müslümanlar arasında evlilik ve boşanma ilişkilerinden de bahsetmektedir. Toplumumuzda görülen devletin kıymış olduğu resmi nikâh dışında ayrıca imam nikahı veya dini nikah adıyla yapılan uygulamanın, 18. yüzyıl Müslüman toplumunda da görüldüğüne işaret etmektedir. Tamamen hukuki bir işlem olan nikâhı insanların dini referanslarla meşrulaştırma talep ve isteklerinin geçmişten beri devam ede geldiğini görmekteyiz. Böylece resmi-dini nikah hassasiyetinin jakoben Cumhuriyet dönemi uygulamalarından neşet etmediği, geçmiş dönemde de var olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Türklerin, kadınları insan türünün bir alt cinsi olarak gördükleri yargısı oldukça hadsiz bir vasıflandırma ve iyi niyet sınırlarını aşan bir ifadedir.

Osmanlı Devleti'nde gündelik yaşamda toplumsal meşruiyeti en yüksek kurumların başında din gelmektedir. Öyle ki dini hiyerarşinin en başında olan ve devlet bürokrasisi içinde yer alan Şeyhü'l-İslam, Başvezir'den sonra en itibarlı kişi konumundadır. Kitabın odaklandığı 18. yüzyıl özelinde din ve devlet işlerinin ayırımından bahsetmek mümkün değildir. Çünkü sadece din işlerinde değil devlet yönetimine dair sorunlarda da Şeyhü'l-İslam'a danışılmaktadır. Şeyhü'l-İslam'ın asli vazifesi din ve devlet işlerine danışmanlık yapmaktır. Din görevlileri sadece din işleri ile değil, halkın günlük sorunları ile de ilgilenmektedirler. Bu durum ise din adamlarının sosyal hayattaki etkinliğini göstermesi açısından önemlidir. Din adamları sadece başlarındaki sarık ile halktan ayrılmaktadırlar. Yazar'ın gerek din adamları gerek hacca giden insanlar ve gerekse dervişler hakkında -burada ifade etmekten kaçındığımız- ön yargılı ifadeleri hayli fazladır.

Yazarın gözlemlerini aktarmasına rağmen hakikatle örtüşmeyen bazı bilgiler vermesi, konuyu bilmemesi veya cahillikle izah edilemez. Bunlara örnek olarak; Türklerin mezarlarında heykellerin bulunması, din adamlarının aynı zamanda çocukları sünnet yapması ve en ilginç Türk hükümdar soyunun Peygamber soyundan geldiğini iddia etmesi verilebilir. Vermiş olduğu bu örnekler gerçeklerle uyuşmamaktadır. Geniş yer ayırdığı Türk Hükümdarları bölümünde de onların yetişme tarzlarının yetersizliğinden, iktidara geçtikten sonra bir despota dönüştüklerinden bahsetmekle oldukça yanlı davranmaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, yazar sadece gözlemlerine dayanmamakta bunun yanında yanlış duyum ve nakiller de aktarmaktadır.

Yazar Osmanlı Devleti'ndeki mahkemeler ve ordu hakkındaki görüşlerini de aktarmaktadır. 18. yüzyılda genel olarak mahkemelerde karşılaşılan bazı olumsuz durumlara rağmen, davaların çok kısa sürede sonuçlanmasını olumlu bir yön olarak aktarmaktadır. Türklerin eskiden savaş noktasında çok daha ileri olduklarını ancak 18. yüzyıldaki durumlarının geçmişe kıyasla kötüleştiğini, geçmiş kahramanlıklarının ise 18. yüzyıldaki durumu idrak etmeye engel olduğunu bu yüzden 18. yüzyılda ordunun askeri düzen ve disiplinden uzaklaştığını belirtmektedir.

3. Toplumsal ve Dini Yaşam

Yazar, Osmanlı toplumunda mevcut olan tarikatları dönenler ve seslenenler olmak üzere iki ana gruba ayırmaktadır. Dönenler'den kastı Mevleviler, seslenenlerden kastı ise Nakşi gruplardır. Dönenler adı altında Mevlevi ayinine ait gözlemlerini oldukça detaylı bir şekilde aktarmakta, onların gayr-i Müslimlere karşı oldukça hoşgörülü olduklarını belirtmektedir. Seslenenler olarak tanımladığı ve Mevlevilerin dışında kalan diğer dini grupları ise ağır bir dille tasvir etmektedir. Hz. Peygamberin soyundan geldiklerini iddia ettiği dervişleri kötü huylu, kötü niyetli ve asi kişiler olarak lanse etmektedir ki bu cümleler tamamen önyargı ifade etmektedir. Mevleviler dışında kalan diğer tasavvufi grupları olumsuz bir dille yargılaması oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca derviş diye tabir edilen kişilerin Hz. Peygamberin soyundan geldiğini iddia etmesinin hiçbir ilmi ve tarihi gerçekliği yoktur. Yazarın dergâh ve tekkeler ile camiler arasındaki farkı yeterince ayırtıramadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte "Müslümanların Kutsal Mekânları" başlığı altında camiiler, onların mimari özellikleri ve statüleri hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

Dinleri farklı olsa da gündelik yaşamda, ev düzenlerinde, giyim kuşamda, aksesuar kullanımında Osmanlı coğrafyasında yaşayan Türkler, Rumlar ve Ermeniler arasında çok fazla benzerliğin olduğuna işaret etmesi coğrafi ve zamansal uzamdaki birlikteliğin kültürleri, yaşam tarzlarını oldukça birbirlerine yaklaştırdığı anlaşılmaktadır. Osmanlı yönetiminin kendi hakimiyet alanında çeşitli inançlara serbestiyet tanıdığını, nüfusun çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte, Hristiyan, Yahudi ve diğer sapkın inançların hatta şeytana tapanların dahi Osmanlı Devleti sınırlarında yaşadığını belirtmesi, Osmanlı yönetiminde din ve inanç özgürlüğü olduğunu ortaya koymaktadır.

Yazar, kitabında Türklere ayırdığı bölümün sonunda Türk devletinin yıkılmasını, hatta Avrupalı bir devletin bu ülkeyi ele geçirmesini, bunun olmaması durumunda Hristiyan bir ülkenin vatandaşının Osmanlı devletinin başına geçirilmesini cüretkâr bir şekilde dillendirmektedir. Türk devletinin yıkılmasını, insanlık için, Hristiyanlık alemi için ve Avrupa için büyük faydalar sağlayacak bir olay olarak umut etmektedir.

Türklerin giyim kuşamlarında dinin belirleyiciliğini görmek mümkündür. Giysilerde yeşil renk tercihi, bol kıyafetler, kadınların peçe takmaları, erkeklerin ise altın ve ipekten uzak durmaları, sarık kullanmaları ve sakala önem vermeleri, takı için gümüş yüzük tercih etmeleri günlük yaşantıda dinin belirleyici yönüne işaret etmektedir. İnsanların kullanmış oldukları isimlerin ise genelde Eski Ahit'ten alındığını söylemektedir ki bu olağan bir durumdur. Çünkü Anadolu'da insanlar genelde peygamber isimlerini kullanırlar ve Eski Ahit'te geçen peygamberler Müslümanların da kabul ettiği peygamberlerdir. Yazar, Türklerin adetlerinin, alışkanlıklarının ve giyim tarzlarının dinleri ile bağlantılı olduğunu düşünmekte ve bundan dolayı da bunlarda bir değişikliğe yanaşmadıkları tespitinde bulunmaktadır.

Şu ifadeler kitapta az rastlanır hakikatler olması açısından önemlidir. "Bilim dünyası Araplara ve halifelere çok şey borçludur, çünkü Avrupa'nın karanlık dönemlerinde bilimi onlar ayakta

tutmuş ve geliştirmişlerdir.” Bu bölümde Türklerin savaşçı karakterlerinin bilime olan katkılarının önüne geçtiğini, bundan dolayı diğer Müslüman toplulukların ilme daha çok vakit ayırdığını beyan etmektedir. 1720-1730’lu yıllarda İstanbul’da bir matbaanın kurulduğunu fakat çok uzun ömürlü olmadığı ancak otuz civarında kitabın basılabildiğini söylemektedir. Bu dönemde İstanbul’da kitap çoğaltma (istinsah) işiyle uğraşan insanların yirmi bine ulaştığı ifade edilmektedir.

Son bölümde yazarın Fransız halkı hakkında verdiği bilgiler önemli kayıtlardır. Bu bilgiler ilk elden olması, bir Hristiyan din adamı tarafından ifade edilmesi açısından ve Fransızların dine yaklaşımı ve ahlaki yozlaşmalarını ortaya koyması açısından önemlidir. 18. yüzyıldaki Fransız toplumunda şekilselliğin dışında dini bir kaygılarının olmayışı, bedensel zevkleri konusunda sınır tanımayışları ve bunun neticesinde de 1769 yılında Paris’te doğan çocukların üçte birinin gayr-i meşru çocuk olması yönündeki beyanları o dönemdeki Fransız toplumunun ahlaki dejenerasyonunu göstermesi açısından oldukça önemli tarihi kayıtlardır.

Sonuç

Christoph Wilhelm Lüdeke, *Türkler’de Din ve Devlet Yönetimi* adlı kitabında 18. yüzyılda Osmanlı toplumunda Müslüman ve gayri müslim topluluklar hakkında ilk elden bilgiler vermektedir. Kitapta Türk kültürünü, dilini, sosyal yaşamını, askerlik anlayışını, adalet sistemini vb. alanları tahkir eden bir metin ile karşı karşıyayız. Yine aynı şekilde Kur’an-ı Kerim ve Hz. Peygamber hakkında bu ağır eleştirilerine devam etmektedir. Özellikle Müslüman inancı ve kültürü hakkında ağır eleştiriler söz konusudur. Türkler ve Müslümanlar hakkında oldukça menfi bir bakış açısına sahip olan kitap aslında İslamofobik düşüncenin tarihsel kökenlerine işaret etmektedir.

Kitabın başlığı ile içeriği arasında bir uyumsuzluk söz konusudur. Başlıkta her ne kadar “Türkler” vurgusu olsa da kitabın yaklaşık üçte biri Türklere ayrılmış durumdadır. Kitap çoğunlukla Osmanlı devletindeki gayri müslim toplulukların dinseliliklerinden bahsetmektedir. Başlıkta din ve devlet yönetimi ilişkisinden bahsedeceği imasında bulunsa da kitabın içeriğinde buna dair bir kayıt bulunmamakta ve devlet yönetimine dair bilgi verilmemektedir. Kitap, 18. Yüzyıl Osmanlı toplumundaki dini hayat hakkında bilgi vermesi ve özellikle Müslümanların gündelik yaşamlarında dinin belirleyiciliğini ön plana çıkarmasından açısından önemlidir.

Kaynakça / References

- Lüdeke, Christoph Wilhelm. *Türkler’de Din ve Devlet Yönetimi (İzmir, İstanbul 1759-1768)*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2013.
- Subaşı, Necdet. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Wach, Joachim. *Din Sosyolojisi*. çev. Ünver Günay. İstanbul: İFAV Yayınları, 1995.

Orjinallik Beyanı / Declaration of Authenticity

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. / This article has been scanned by Turnitin software. No plagiarism has been detected.

Akademik Etik Beyanı / Academic Ethics Statement

Bu çalışma, bilimsel araştırma tekniklerine ve akademik etik ilkelerine uyularak hazırlanmış, veriler üzerinde herhangi bir tahrifat veya çarpıtma yapılmamış, başka bir araştırmadan kısmen veya tamamen intihal edilmemiş, yayınlanması amacıyla başka bir yayın organına gönderilmemiştir.

This study has been prepared in accordance with scientific research methods and academic ethical principles. No falsification or distortion of the data has occurred, no part has been plagiarized in whole or in part from any other study, and it has not been submitted to any other publication venue for the purpose of publication.

Etik Kurul Beyanı / Ethics Committee Declaration

Araştırma doküman incelemesine dayalı olduğundan etik kurul onayı gerekmemektedir. / Since the research is based on document review, ethical committee approval is not required.

Çatışma Beyanı / Conflict Statement

“Kitap Değerlendirmesi: Türkler’de Din ve Devlet Yönetimi” başlıklı makalede kişi ve kurumlarla hiçbir çıkar çatışması söz konusu değildir. / There is no conflict of interest with any individuals or institutions in the article titled “Book Review: Religion and Statecraft in the Turks”.

İTHAF / DEDICATION / إهداء

Bu makale, İsrail’in Gazze’deki üniversitelere, okullara, hastanelere, mülteci kamplarına, evlere, camilere ve kiliselere düzenlediği vahşi, barbar, insanlık ve hukuk dışı saldırıları nedeniyle hayatını kaybeden bilim insanları, öğrenciler, sağlık çalışanları, din adamları, gazeteciler, bebekler, çocuklar ve masum sivillere ithaf edilmiştir. İsrail’in iki milyondan fazla Gazzeliyi evlerinden ve topraklarından sürgün etmek istemesi insanlık dışıdır. İsrail’in uluslararası hukuka, insan hak ve hürriyetlerine aykırılık içeren tüm işgal ve saldırıları suçtur ve bu nedenle yargılanması gerekmektedir.

This article is dedicated to the scientists, students, health workers, religious officials, journalists, babies, children and innocent civilians who lost their lives as a result of Israel’s brutal, barbaric, inhumane and illegal attacks on universities, schools, hospitals, refugee camps, homes, mosques and churches in Gaza. Israel’s attempt to expel more than two million Gazans from their homes and lands is inhumane. All Israeli occupations and attacks that violate international law, human rights and freedoms are crimes and therefore Israel must be prosecuted.

هذه المقالة موجهة إلى العلماء والطلاب وعاملين في مجال الصحة ورجال الدين والصحفيين والرضع والأطفال والمدنيين الأبرياء الذين فقدوا حياتهم بسبب الهجمات الوحشية واللاإنسانية وغير القانونية التي شنتها إسرائيل على الجامعات والمدارس والمستشفيات ومخيمات اللاجئين والمنازل والجوامع والكنائس الموجودة في غزة. فما تريد إسرائيل من نفي وتهجير أكثر من مليوني فلسطيني من أراضيهم ومنازلهم هو أمر غير إنساني. إن كافة ما تفعله إسرائيل من هجمات تتنافى مع حقوق الإنسان والحريات والقانون الدولي هي جرائم ولهذا السبب يجب محاكماته

Yazarlık Katkısı / Authorship Contribution

Çalışma tek yazarlı olarak yürütülmüştür. / The study was conducted by a single author.